

Journal iranian political sociology

Vol. 4, No.4, winter2022

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.293706.1948>

Situational and Social Prevention of Children Victimization in Cyberspace

Abstract

Cyberspace has brought numerous benefits to various aspects of human life; however, in some cases, it becomes an insecure environment for committing crimes, which is one of its disadvantages. The present study addresses the important issue of crimes against children and children victimization in cyberspace and evaluates situational and social prevention strategies against it. Because children are the victims of such crimes and there is social sensitivity toward this age group, it is obvious that certain expectations of criminal law are conceived that have been examined in this study. The results showed that there are various crimes through cyberspace against children with a variety of reasons, including sexual crimes, virtual pornography, pedophilia, leaking information through children, insulting, drug dealing, harassment, and assault among others. In response to such crimes, situational and social prevention strategies have been developed, such as providing children-specific SIM cards and the Internet, which are vindicable and have resulted in reduced crimes against children in cyberspace. However, there is still room for further in this area, which should be considered by the relevant governmental and non-governmental institutions, and in this regard, the experiences of other countries may be employed.

Keywords: Prevention, Situational and Social Prevention, Cyberspace, children victimization.

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.293706.1948>

پیشگیری وضعی و اجتماعی از بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی

مصطفی ایقانی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۵

رضا زهروی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۸

حسین میری^۳

چکیده

فضای مجازی در کنار مزایای بی‌شماری که برای ابعاد مختلف زندگی بشر محقق ساخته است، در برخی از موارد تبدیل به بستری نامناسب برای ارتکاب جرایم می‌گردد که از معایب فضای مجازی محسوب می‌شود. در این پژوهش، یکی از مهمترین این موضوعات، یعنی جرایم علیه اطفال در فضای مجازی و بزه‌دیدگی کودکان در این فضا را مورد مطالعه قرار داده‌ایم و راهکارهای پیشگیری وضعی و اجتماعی در قبال آن را سنجیده‌ایم. به واسطه کودک بودن بزه‌دیدگان این دست جرایم و برانگیختگی حساسیت جامعه بر روی این گروه سنی، انتظاراتی از حقوق کیفری متصور است که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت. نتایج تحقیق بیانگر این است که جرایم مختلفی نظیر جرایم جنسی، هرزه‌نگاری مجازی، پدوفیلی، درز اطلاعات از طریق کودکان، توهین، خرید و فروش مواد مخدر به سنین پایین، مزاحمت و تعرض و غیره از طریق فضای مجازی علیه کودکان رخ می‌دهد که البته دلایل مختلفی دارد و در قبال آن راهکارهای پیشگیری وضعی و اجتماعی نظیر پیش‌بینی سیم کارت و اینترنت مخصوص کودکان پیش‌بینی شده است که امری قابل دفاع بوده و توانسته است از حجم جرایم در فضای مجازی علیه کودکان بکاهد، هرچند که همچنان ظرفیت‌های بیشتری در این حوزه وجود دارد و باید توسط نهادهای ذیربط دولتی و غیردولتی به آنها توجه شود و در این خصوص از تجربیات سایر کشورها بهره‌برداری گردد. لازم به ذکر است روش پژوهش حاضر تفسیری-کیفی بوده و با مطالعه کتابخانه‌ای انجام پذیرفته است.

کلید واژگان: بزه‌دیدگی اطفال، پیشگیری، پیشگیری وضعی و اجتماعی، فضای مجازی.

^۱ دانشجوی دکتری حقوق کیفری، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان، ایران.

^۲ استادیار گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ایران (نویسنده مسئول). rezazahravi@ut.ac.ir

^۳ استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گنبد کاووس و مینودشت، ایران

کلیت موضوع این پژوهش بر روی موضوع اطفال و بررسی بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی و تمرکز بر روی راهکارهای پیشگیری وضعی و اجتماعی برای جلوگیری از این امر است، چرا که اطفال در معرض بزه‌دیدگی در فضای مجازی هستند، کما اینکه قوانین اختصاصی این حوزه مانند قانون جرایم رایانه‌ای و قانون امور سمعی و بصری به مصادیق جرایم این حوزه اشاره داشته‌اند که از جمله آنها می‌توان به تولید آثار مستهجن برای سوء استفاده جنسی از دیگران (بند ۲ ماده ۳ اصلاح قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند)، همچنین استفاده از صغار برای نگهداری، نمایش، عرضه، فروش و تکثیر نوارها و لوح‌های فشرده غیرمجاز موضوع قانون امور سمعی و بصری، سرقت، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی (موضوع مواد ۱۲ و ۱۴ و ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸) یا هتک حیثیت موضوع مواد ۱۶ و ۱۷ همان قانون اشاره کرد. لذا دغدغه اصلی این پژوهش بررسی راهکارهایی است که ذیل پیشگیری وضعی و اجتماعی تعریف شده و درصدد هستند که بتواند از حجم بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی بکاهد. لذا پرسش اصلی معطوف به این است که اصولاً با توسل به کدام روش‌ها و راهکارهای پیشگیرانه وضعی و اجتماعی می‌توان از بروز بزه‌دیدگی علیه اطفال در فضای مجازی کاست.

۱- مفاهیم و مبانی نظری

در گام نخست به تبیین مفاهیم و مبانی نظری اشاره خواهیم داشت و مصادیقی نظیر پیشگیری، پیشگیری وضعی و اجتماعی را تبیین خواهیم نمود.

۱-۱- مفهوم پیشگیری

یکی از بهترین راهکارهای مقابله با هر انحراف اجتماعی یا عملی مخالف با هنجارهای جامعه و هرگونه کجروی، پیشگیری است. زیرا همانطور که مرسوم است، پیشگیری بهتر از درمان است و در عین حال تدابیری آسان‌تر و کم‌هزینه‌تر را به بار خواهد داشت. لذا هر عقل سلیمی اقتضای این دارد که پیش از وقوع هر عمل متخلفانه تمهیدات پیشگیری اتخاذ شود. این عملی است که هم قانونگذاران کشورها و هم جامعه بین‌المللی به آن پرداخته است. در یک تعریف، موریس کوسن جرم‌شناس کانادایی پیشگیری را چنین تعریف بیان نموده است: «مجموعه اقدام‌ها و تدابیر غیرقهرآمیز که با هدف خاص مهار بزهکاری، کاهش احتمال جرم و کاهش وخامت جرم پیرامون علل جرایم اتخاذ می‌شود». مرکز بین‌المللی پیشگیری از جرایم نیز در تعریف این واژه عنوان می‌دارد: هر عملی که باعث کاهش بزهکاری، خشونت، ناامنی از طریق مشخص کردن و حل کردن عوامل ایجادکننده این مشکلات به روش علمی شود، پیشگیری از جرایم است. با توجه به تعاریف متعددی که از پیشگیری صورت گرفته است، به طور کلی می‌توان چند ویژگی عمده برای پیشگیری احصاء نمود:

- ۱- غیرقهرآمیز بودن تدابیر ۲- اختصاصی بودن اقدامات ۳- کاستن آثار جرم ۴- در نظر گرفتن عوامل خطر و محیط

اجتماعی. (جعفری، ۱۳۸۷:۱۴۷) با توجه به معیارهای گفته شده، می‌توانیم پیشگیری را چنین تعریف کنیم که مجموعه اقدام‌های سیاست جنایی به استثنای اقدام‌های کیفری، که غایت و هدف انحصاری یا لاقلاً جزئی از آن اقدامات، محدود کردن امکان وقوع مجموعه‌ای از جرایم باشد.

۲-۱- پیشگیری وضعی

پیشگیری وضعی از جرم، به عنوان یک نظریه علمی، اصالتاً تأسیسی انگلیسی است که توسط سه نفر به نام‌های کلارک، مهبیو و کرینش مطرح شد و توسعه یافته است. از پیشگیری وضعی، تعریف‌ها و برداشت‌های گوناگونی ارائه شده است. ژرژ پیکا پیشگیری وضعی را اقدام به محدود کردن فرصت‌های ارتکاب جرم یا مشکل‌تر کردن تحقق این فرصت برای مجرمین بالقوه می‌داند. در نگاهی دیگر، پیشگیری وضعی، مجموعه اقدام‌ها و تدابیری تلقی شده است که به سمت تسلط بر محیط و شرایط پیرامونی جرم و مهار آن متمایل است که از یک سو، با کاهش وضعیت‌های پیش‌جنایی یا وضعیت‌های قبل از بزهکاری که وقوع جرم را مساعد می‌کنند صورت می‌گیرد، و از سوی دیگر، با افزایش خطر شناسایی و دستگیری بزهکاران بالقوه، همراه است. در واقع هدف از پیشگیری وضعی ایجاد وقفه در گذار از اندیشه مجرمانه به عمل است. در پیشگیری وضعی تلاش بر آن است که محیط به گونه‌ای تغییر یابد تا از ارتکاب جرم در آینده جلوگیری شود. این هدف با کاهش ارتکاب جرم و افزایش احتمال دستگیری مجرم تحقق می‌یابد. (کلیوآر، ۱۳۸۰:۱۹۰) عده‌ای از جرم‌شناسان پیشگیری وضعی را اینگونه تعریف کرده‌اند که اقدام پیشگیرانه معطوف به اوضاع و احوالی است که جرائم ممکن در آن وضع به وقوع بپیوندد و هدف آن اتخاذ ترتیبی است که بهای ارتکاب عمل مجرمانه را برای مرتکب بیش از سود حاصل از آن گرداند، چرا که از نظر طرفداران پیشگیری وضعی، انسان موجودی حسابگر است و سود و زیان عملش را می‌سنجد. برای رسیدن به این هدف روش‌های پیشگیری وضعی در سه دسته طبقه‌بندی شده‌اند:

۱. روش‌هایی که کوشش و تلاش برای ارتکاب جرم را افزایش می‌دهد ۲. ففونی که ارتکاب جرم را پر خطر می‌کند ۳. وسایلی که جذابیت موضوع جرم را کاهش می‌دهد. جرم‌شناسان، پیشگیری وضعی از جرم را به عنوان اقدامات قابل سنجش و ارزیابی مقابله با جرم می‌دانند برخی معتقدند پیشگیری وضعی یعنی اقدامات غیرکیفری که معادله جرم را به هم می‌زند و هزینه انجام بزه را بالا می‌برد به نحوی که بزهکار بالقوه از ارتکاب جرم صرف نظر کند. در پیشگیری وضعی، بحث بر سر فرصت‌های ارتکاب جرم است که عامل ارتکاب جرم می‌شوند. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۴:۱۱۱)

۳-۱- پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اجتماعی شامل اقداماتی است که درصدد تاثیرگذاری بر عوامل موثر بر ارتکاب جرم است و عمدتاً بر تغییر محیط‌های اجتماعی و انگیزه‌های مجرمانه متمرکز می‌شود. در پیشگیری اجتماعی تاکید و تمرکز بر عوامل اجتماعی موثر

در تکوین جرم است. این پیشگیری می‌کوشد تا با دستکاری و تغییر محیط و عوامل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و...

ریشه‌های جرم را بخشکاند. مدل پیشگیری اجتماعی تاکید زیادی بر دلایل ریشه‌ای جرم دارد. (محمد نسل، ۱۳۸۷: ۳۲)

در بین انواع پیشگیری، پیشگیری اجتماعی اهمیتی ویژه دارد، در پیشگیری اجتماعی که در قیاس با سایر انواع پیشگیری واژه تازه‌تری محسوب می‌شود، نهادهای اجتماعی مانند خانواده، مدارس، رسانه‌ها و جز آن، تلاش می‌کنند که از بزه‌دیدگی افراد جامعه، به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان جلوگیری کنند و فرصت‌های ارتکاب جرم را تا حد امکان کاهش دهند. گروهی از جرم‌شناسان معتقدند برای این که یک جرم بر اساس مبانی جرم‌شناختی، یعنی علت‌شناسی جرم، محقق گردد، باید سه عنصر با یکدیگر جمع شوند که عبارت‌اند از: انگیزه، فرصت و ابزار. چنانچه بتوان انگیزه‌های مجرمانه را خنثی کرد، خود به خود جرمی ارتکاب نخواهد یافت. از این رو با توجه به اهمیت این عنصر، از آن به عنوان قاعده مثلث جرم یاد می‌شود. اما بسیاری از افراد هستند که انگیزه‌های مجرمانه و منحرفانه بسیار و متنوعی در آن‌ها بیدار می‌شود که برای عملی ساختن آن‌ها مترصد دستیابی به دو عنصر دیگر، یعنی فرصت و ابزار مناسب هستند. چنانچه یکی از این دو عنصر فراهم نیاید، امکان تحقق انگیزه وجود نخواهد داشت.

التهایه باید گفت که پیشگیری اجتماعی شیوه‌ای است که در آن برعکس پیشگیری وضعی از جرم به صورت مستقیم در جهت جلوگیری از جرم بر می‌آیند. به عبارتی دیگر پیشگیری اجتماعی از جرم عبارت است از مجموعه اقدامات پیشگیرانه که به دنبال حذف یا خنثی کردن آن دسته از عوامل اجتماعی است که در تشکیل و پیدایش جرم تاثیر گذار است.

۲- پیشگیری وضعی در قبال بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی

پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی، از طریق استفاده از راهکارها و تدابیر شناخته شده از جمله کاهش فرصت ارتکاب جرم، نامناسب جلوه دادن شرایط پیش جنایی و تقلیل خطرات اقدامات امنیتی صورت می‌پذیرد که در ادامه به بررسی هریک از آنها خواهیم پرداخت.

۱-۲- پیش‌بینی سیم کارت مخصوص کودکان

برای مقابله و پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی، یکی از راهکارها که متناسب با پیشگیری وضعی است، پیش‌بینی سیم کارت مخصوص کودکان با محدودیت‌های لحاظ شده برای این گروه سنی است که می‌تواند در آمار مربوط به سوء استفاده، بزه‌دیدگی و جرایم علیه اطفال در فضای مجازی راهگشا باشد.

در خصوص مزایای این موضوع باید گفت که وجود سیم‌کارت‌های متصل به اینترنت مخصوص کودکان، فضای مجازی در اختیار آنها را به نحو پالایش یافته در اختیار آنها قرار می‌دهد و می‌توان محتوا و مفادی که در اختیار آنها قرار می‌گیرد

را از پیش کنترل و هدایت کرده و اقتضانات آنها و نیازهای کودکان در فضای مجازی مانند بسیاری از امور آموزشی و پژوهشی را در اختیار آنها قرار داد که دیگر بیم نفوذ افراد بیگانه، سوء استفاده از فضای مجازی کودکان یا بزه‌دیدگی آنها در این محیط وجود نداشته باشد.

پیش‌بینی سیم کارت مخصوص کودکان، در کاهش دادن خطرات جرایم علیه کودکان در فضای مجازی تاثیر بسزایی خواهد داشت که این تجربه در برخی از کشورها به عرصه اجرا رسیده و موفق نیز بوده است، در ایران نیز با توجه به افزایش حساسیت‌ها نسبت به جرایم علیه کودکان در فضای مجازی، سیم کارت مخصوص کودکان در دستور کار قرار گرفته است. از جمله این اقدامات می‌توان به سیم‌کارت انارستان همراه اول اشاره کرد که سیم‌کارتی اعتباری و رایگان است که برای مجموعه کودکان و نوجوانان (سنین ۶ تا ۱۸ سال) ایرانی و پاسخ به نیازها و خواسته‌های آنها طراحی شده و برای اولین بار در کشور عرضه می‌شود. این سیم‌کارت ضمن پوشش دادن تمامی نیازهای مکالمه و پیامک این گروه سنی، امکان استفاده از فضای اینترنتی سالم، امن و پرسرعت، با بسته‌های متنوع، متناسب با سن آنها را فراهم می‌کند. از طریق این سیم کارت امکان اتصال به دنیای بزرگی از برنامه‌های جذاب و مفید فراهم می‌گردد.¹

۲-۲- پیش‌بینی فضای مجازی مخصوص کودکان

از جمله راهکارهای بسیار مهم که اخیراً توسط نهادهای دولتی و هم‌مین‌طور سازمان‌های مربوط به کودکان در کشور رواج یافته است بحث پیش‌بینی فضای مجازی مخصوص کودکان است، به این معنا که به واسطه اینکه نمی‌توان بسیاری از سایت‌ها را از دسترس خارج نمود و به این ترتیب بزرگسالان نیز دچار محدودیت خواهند شد، این راه پیشنهاد شده است که اصولاً فضای مجازی کودکان از بزرگسالان به طور کلی تفکیک شود.

یک اصل پذیرفته شده در فضای حقیقی وجود دارد که دنیای کودکان و نوجوانان و حتی جوانان، با دنیای بزرگسالان، زمین تا آسمان تفاوت دارد. به همین منظور در همه جوامع، در اموری مانند قانون‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های مدون اجتماعی، آموزشی، فرهنگی و علمی و ... این موضوع همواره مورد لحاظ قرار می‌گیرد. مثلاً هیچ‌گاه انتظار نداریم که یک کودک، شاهنامه، دیوان حافظ، گلستان و بوستان سعدی و یا مباحث فیزیک کوانتوم و انرژی هسته‌ای را همان‌طور بیاموزد و همان‌طور بخواند و درک کند که پدر و مادر تحصیل‌کرده او می‌خوانند و درک می‌کنند. از همین رو در کتاب‌های کودکان و نوجوانان، بارها مشاهده کرده‌ایم که گروه سنی آنها بر روی جلد و یا اول کتاب ذکر می‌شود. فراتر از این، کارشناسان امور تربیتی و آموزشی، حتی میان کودکان نیز فرق می‌گذارند و در واقع معتقدند که در حالت عادی نباید کتابی که مناسب یک کودک و نوجوان ۱۵ ساله است، برای یک کودک ۶ ساله تهیه شود.

در مورد فیلم و پویانمایی حوزه کودک نیز این موضوع فراوان دیده می‌شود که مثلاً بعضی فیلم‌ها و پویانمایی‌ها مخصوص گروه سنی بالای ۱۲ سال هستند و مشاهده آنها توسط کودکان دیگر ممکن است از نظر اجتماعی، تربیتی و مسائل روحی، روانی و اخلاقی تأثیر منفی بر روی آنها بگذارد. در مسائل اجتماعی نیز همینگونه است. مثلاً بر اساس قانون، کمترین سن برای اخذ گواهینامه راهنمایی و رانندگی، ۱۸ سال است. در واقع شناخت، درک محیط پیرامون و تعاملات اجتماعی این سن و بالاتر از آن، نسبت به سنین پایین‌تر، دارای تفاوت است. همچنین از یک کودک انتظار نداریم که روابط پیچیده اجتماعی و سیاسی را به خوبی درک کند و اصلاً یکی از وظایف اصلی والدین، کمک به رشد فکری و درک و فهم فرزندان، متناسب با سن آنها است و کسانی که قواعد تربیتی حوزه کودک و نوجوان را رعایت نمی‌کنند در واقع هم برای خانواده و هم برای اجتماع هزینه تراشی می‌کنند. اصولاً اینترنت و فضای مجازی، مثل یک شهر بزرگ توریستی می‌باشد که در کنار زیبایی‌ها مکان‌های پرخطر و زشت نیز وجود دارد. این شهر بزرگ، در عین خوبی‌هایش، بدیهایی هم دارد که لازم است آنها را بدانیم و مراقب خود و کودکان باشیم. همان قدر که بازی‌های جذاب، اطلاعات مفید، داستان‌های زیبا و سایت‌های پرمحتوا در اینترنت وجود دارد، بازی‌های مخرب، اطلاعات نامناسب و سایت‌های بی‌محتوا نیز وجود دارند. کودکان هنگام بازی و استفاده از سایت‌های کودکانه، ممکن است به دام سایت‌های مخرب و بازی‌های نامناسب بیافتند که قطعاً خطراتی را برای آنها به دنبال خواهد داشت.

یکی از راهکارهای پیشگیرانه پیش‌بینی اینترنت کودکان مستقل از اینترنت عمومی جامعه است که با آن تولید محتوای گسترده‌ای مخصوص کودکان و نوجوانان در فضای اینترنت صورت می‌گیرد و امکاناتی را در اختیار والدین و خانواده‌ها برای کمک به فرزندان‌شان قرار می‌دهد. چگونگی فراهم کردن زیرساخت‌های لازم برای تولید محتوای مخصوص کودکان هم از این قرار بوده که با وجود عدم نیاز این کار به زیرساخت مستقل، بخشی از یک زیرساخت تعریف‌شده و درواقع وزارت ارتباطات باید امکانات لازم را به‌ازای این سند تعریف کند. در بسیاری از کشورهای اروپایی هم این موضوع وجود دارد و اینترنت کودکان و نوجوانان و اینترنت خانواده و اینترنت عموم در بعضی از کشورها متفاوت است؛ البته یک اینترنت است اما میزان دسترسی را خود خانواده‌ها انتخاب می‌کنند که بتوانند با شرایط متناسب‌تری مواجه باشند. نتیجتاً گفتنی است که باید میزان دسترسی به سایت‌ها، شبکه‌های اجتماعی و به طور کلی محتوای موجود در فضای مجازی متفاوت باشد. البته این موضوع در سال‌های گذشته در نقاط مختلف دنیا مورد دغدغه بوده است، و به صورت اجمالی می‌توان گفت که اعمال محدودیت سنی در ورود به شبکه‌های اجتماعی، ایجاد محدودیت در فعالیت کودکان در فضای مجازی، و جداکردن محتوای کودک از غیر کودک و حتی جرم بودن در دسترس قرار دادن برخی محتواها برای کودکان، در دنیای غرب نیز مورد پذیرش قرار گرفته است. در هر صورت موضوع نحوه حضور کودکان و نوجوانان در فضای مجازی، همواره یکی از دغدغه‌های کارشناسان غربی نیز بوده است. اما جزئیات این طرح‌ها در هر کشوری ممکن است بر اساس قوانین آن و سطح دغدغه‌های اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی، با سایر کشورها تفاوت داشته باشد هر چند که این

طرح باید سال‌ها پیش و در همان ابتدای فراگیر شدن استفاده از فضای مجازی، در کشور اجرا می‌شد، اما حتی امروز هم به گفته کارشناسان با یک سری تنظیمات ساده، بدون هزینه و در یک زمان کوتاه می‌توان این طرح را عملیاتی کرد.

در واقع با این تنظیمات، اینترنت در اینجا به صورت «white list» است. در این اینترنت، کودکان و نوجوانان، فقط امکان دسترسی به سایت‌ها، نرم افزارها و اپلیکیشن‌هایی را دارند که قبلاً از سوی کارشناسان و صاحبان حوزه کودک و نوجوان مشخص شده است. یعنی دانش آموزان می‌توانند از مطالب متنوع آموزشی و کمک آموزشی، علمی، بازی‌های فکری و سرگرمی و حتی مشاوره‌های آموزشی بهره‌مند شوند. البته هر لحظه امکان به روز رسانی آن نیز وجود دارد. در این بستر، آموزش و پرورش نیز می‌تواند فعالیت‌های گسترده‌تر و هدفمندتری داشته باشد. علاوه بر اینکه اپلیکیشن «شاد» که برای آموزش مجازی در ایام کرونا تهیه شده، باید به طور انحصاری در این اینترنت ارائه شود، زیرا ارائه و استفاده از این اپلیکیشن، تنها در بستر زیرساخت پاک و استاندارد می‌تواند اهداف مورد نظر آموزش و پرورش را محقق کند. در هر صورت اجرای این طرح، در واقع برنامه‌ریزی برای رشد، تربیت و شکوفا شدن استعداد کودکان و نوجوانان و جلوگیری از بروز آسیب‌های اجتماعی، روحی و روانی و اخلاقی و هدر رفتن سرمایه‌های مملکت در این سنین است که قطعاً نسبت به وضعیت فعلی فضای مجازی که کودکان و نوجوانان در دنیایی از مفسد و در یک فضای آسیب‌زا و غیر استاندارد رها می‌شوند، اصلاً قابل مقایسه نیست.

۲-۳- پیش‌بینی فیلترینگ

از جمله موارد دیگر در راستای پیشگیری وضعی در قبال بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی، مساله پیش‌بینی فیلترینگ است که در ادامه به بررسی مزایا و ایرادات آن از یک سو و بررسی گنجایش موجود آن از سوی دیگر خواهیم پرداخت. برخی از تدابیر محدود کننده، در زمره مهم‌ترین تدابیر پیشگیرانه وضعی از جرایم سایبر قرار دارند. در این جا سعی می‌شود با نصب سیستم‌ها یا برنامه‌های خاص بر روی گره‌های دسترسی به شبکه، یعنی کامپیوترهای شخصی، مسیریاب‌ها سیستم‌های ارائه دهندگان خدمات شبکه‌ای و از همه مهم‌تر ایجادکنندگان نقطه تماس بین‌المللی، از ورود یا ارسال یک سری داده‌های غیرمجاز یا غیرقانونی جلوگیری شود. این سیستم‌ها و برنامه‌ها عمدتاً در سه قالب مطرح هستند:

۱- دیوارهای آتشین ۲- فیلترها ۳- پراکسی‌ها بعضی از اینها مانند فیلترها و دیوارهای آتشین یک سویه عمل می‌کنند، یعنی فقط از ورودی‌های غیرمجاز جلوگیری می‌کنند، اما بعضی دیگر دو سویه عمل می‌کنند و علاوه بر ورودی‌ها، خروجی‌ها را نیز تحت کنترل دارند.

سه نوع فیلتر کردن وجود دارد: در جایی که دستیابی به سایت‌های لیست شده بلوکه شده باشد. (لیست غیر مجاز) در جایی که دستیابی به سایت‌های لیست شده میسر باشد. (لیست مجاز) در جایی که سایت‌های مربوطه قرار گرفته‌اند یا

مشخص شده‌اند، بدین‌گونه که دارای صلاحیت برای کاربران در تصمیم‌گیری نسبت به استفاده یا عدم استفاده هستند. نوع سوم گسترده‌تر است، این یک ابزار مهم برای کمک به والدین در بلوکه کردن دستیابی کودکانشان به اطلاعات نامطلوب، از جمله پورنوگرافی کودکان است. (حسینی، ۱۳۸۳:۱۰۹) علاوه بر پالایش‌گرهای عمومی که کمک شایانی در کاهش بزه‌دیدگی کودکان در فضای سایبر محسوب می‌گردند، حمایت و حفاظت از کودکان به دلیل میزان آسیب‌پذیری بیشتری که نسبت به بزرگسالان در قبال تصاویر و موضوعات مستهجن دارند لزوم به کارگیری فیلترها و پالایشگرهای مختص به موضوعات کودکان دارای اهمیت است. در واقع اهمیت این امر در آن است که دستیابی کودکان به موضوعات مستهجن بر روی اینترنت خطری قابل اعتنا است زیرا این امر سبب می‌شود تا کودک این‌گونه تصور کند که رابطه جنسی و تصاویر این چنینی امری عادی بوده و قبح عمل نزد کودک از بین می‌رود. در حال حاضر، هیچ راه قابل اطمینانی برای تعیین سن افرادی که به موضوعات یاد شده بر روی اینترنت دسترسی دارند، وجود ندارد. اما نرم‌افزارهایی که نمایش چنین موضوعاتی را غربال می‌کنند، روز به روز رایج تر می‌شود. مثال‌هایی قابل بیان در این زمینه *Nanny Net* و *patrol cyber* هستند که مانع از دستیابی به سایت‌هایی می‌شوند که در آنها واژه‌ها، جملات یا تصاویر خاصی وجود دارند. (ساندرز و کری، ۲۰۰۳:۱۳۸۶) این برنامه‌ها و نرم‌افزارها جهت پیشگیری از دستیابی کودکان به تصاویر و مسائل جنسی و ممنوع می‌تواند بسیار مؤثر باشد. در مقابل می‌توان از نرم‌افزارهایی نام برد که در پی جلوگیری از فعالیت شکارچیان هرزه‌نگاری کودکان عمل می‌کنند. مایکروسافت طراحی یک برنامه نرم افزاری را تدارک دیده تا به پلیس‌های سراسر جهان کمک کند قاچاقچیان هرزه‌نگاری کودکان را به دام اندازد. به این ترتیب برای اولین بار به مقامات ذیصلاح امکان می‌دهد به اطلاعاتی مانند خرید کارت اعتباری، پیام‌های محیط‌های گپ اینترنتی و سوابق دستگیری‌ها دست یابند. سیستم ردیابی سوءاستفاده از کودکان، اولین نرم‌افزاری است که به طور ویژه طراحی شده تا هرزه‌نگارانی که در اینترنت، کودکان را شکار می‌کنند به دام اندازد. این نرم افزار به ادارات پلیس سراسر جهان اجازه خواهد داد که اطلاعات راجع به تحقیقات و مظنونانی که پیش از این به آنها دسترسی نداشتند را دریافت و دنبال کنند. (رحیمی مقدم، ۱۳۸۸:۳۷) شناسایی سایت‌ها و وبسایت‌هایی که جرم علیه کودک و نوجوان در آن روی می‌دهد به راحتی با استفاده از ظرفیت دولتی مقدور خواهد بود. همچنین استفاده از واکنش فیلترینگ از دیگر ظرفیت‌های این وزارتخانه است. شناسایی آی پی‌ها و در اختیار قراردادن آی پی‌هایی که مرتکب جرم علیه کودک و نوجوانان در فضای مجازی و شبکه اجتماعی می‌شود به پلیس فتا و نیروی انتظامی مجازی و ضابطین از دیگر واکنش‌ها خواهد بود.

۲-۴- پیش‌بینی جستجوگر ایرانی

با توجه به اینکه موتورهای جستجوگر بیگانه پرکاربرد نظیر گوگل، یاهو و غیره از خارج از ایران مدیریت شده و سرورهای اصلی آن خارج از ایران هستند، دغدغه و نگرانی‌هایی در این زمینه ایجاد شده و پیشنهادهایی مطرح شده است

که اگر موتورهای جستجوگر ایرانی را جایگزین موتورهای بیگانه نماییم، می‌توانیم محتوای آن را مدیریت کنیم، البته این موضوع تفکیکی بین کودکان و بزرگسالان قائل نشده است. به هر روی در ادامه به نقاط قوت و ضعف این پیشنهاد خواهیم پرداخت. استفاده از موتورهای جستجوگر ایرانی دارای یکسری از مزایا و یکسری از معایب است. نقد وارده این است که اولاً موتورهای جستجوگری که تاکنون به عرصه ورود کرده‌اند، عمدتاً اطلاعات خود را از گوگل دریافت کرده و در اختیار مخاطب ایرانی قرار می‌دهد که البته در این فرایند، اطلاعات مد نظر فیلتر یا سانسور می‌شود که عملاً نمی‌توان گفت اتفاق مثبتی در ارایه موتور جستجوگر مستقل افتاده است و ضمن اینکه اگر مثلاً گوگل، ایران را تحریم کند، عملاً این موتورهای داخلی نیز از حیز انتفاع ساقط خواهند شد. ثانیاً موتورهای جستجوگر ادعایی مبنی بر اینکه مخصوص کودکان باشند، ندارند، اما اگر موتور جستجوگر مخصوص کودکان تهیه شود، می‌توان به مزایای آن امیدوار بود که محتوای رده بندی شده بر اساس سن و سال کودک را به صورت هوشمند در اختیار او قرار دهد و به این ترتیب امکان دسترسی به محیط و سایت و فضایی که امکان خطر و بزه‌دیدگی او وجود دارد محدود نماید.

تا کنون در ایران توسط نخبگان علمی و اشخاص دانشگاهی مرتبط با نهادهای دولتی یا سازمان‌های مرتبط با فضای مجازی، موتورهای جستجوگر ایرانی به راه انداخته شده است که نمونه آنها «یوز» و «پارسی جو» است. بر اساس آمارهایی که رسانه‌های ایران اعلام کرده‌اند کاربران ایرانی روزانه ۲۰ میلیون جستجو در گوگل انجام می‌دهند و به دلیل استفاده از گوگل، بیشتر کاربران در ایران، آدرس دقیق سایت‌های مختلف را بلد نیستند و از موتور جستجو برای این کار استفاده می‌کنند، در سال‌های اخیر دو موتور جستجو ایرانی با نام‌های یوز و پارسی جو معرفی شده بود اما هر دو موتور با وجود سرمایه‌گذاری‌های زیاد چندان کاربردی نیستند و عمده اطلاعات خود را از همان گوگل برداشت می‌کنند.

این در حالی است که ظرفیت علمی کشور برای ایجاد موتورهای جستجوگر غیردولتی و مستقل که توسط بخش خصوصی حمایت شده باشد وجود دارد، ضمن اینکه اگر خواست و اراده‌ای هم برای تقویت موتورهای جستجوی داخلی وجود نداشته باشد، لاقلاً از شورای عالی فضای مجازی، وزارت ارتباطات، وزارت علوم و آموزش و پرورش و نهادهای خصوصی مرتبط با فضای مجازی و حقوق کودکان انتظار می‌رود که موتورهای جستجوگر مخصوص کودکان را تهیه و تدارک ببینند، تا حداقل این گروه سنی از مضرات و سوء استفاده‌های احتمالی و بزه‌دیدگی در فضای مجازی مصون بمانند. الگوی گوگل می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد، چرا که گوگل، یک موتور جستجوی امن برای کودکان^۱ تهیه کرده است که کار جستجوی اینترنتی در گوگل را با رعایت اصول تربیتی و اخلاقی و بر اساس تناسب محتوای ارائه شده در سایت‌ها با شرایط سنی کودکان انجام می‌دهد و نتایجی را که فاقد عناصر نامناسب برای آنها است به نمایش در می‌آورد.

بدون شک یکی از بزرگترین دغدغه‌های امروز برای تمامی والدین گسترش ابزارهای تکنولوژیک و ورود آنها به تمامی بخش‌های زندگی است، به گونه‌ای که از یک سو بنابر مقتضیات عصر حاضر و برای پیشرفت همزمان کودکان با دانش جهانی، امکان منع آنها از به کارگیری ابزارهای جدید و اتصال به دنیای اینترنت وجود ندارد و از سوی دیگر خطرات گوناگون بسیاری در کمین این گروه معصوم است که می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری بر ذهن و روان و زندگی آنها وارد کند. اگر چه هیچگاه نمی‌توان با اطمینان کامل از تمامی جوانب موجود، کودکان را در دنیای پهناور تکنولوژی رها نمود، اما در این میان ابزارهایی نیز برای هر چه ایمن تر نمودن ارتباط آنها با اینترنت ایجاد شده اند که موتورهای جستجوی امن کودکان یکی از این ابزارها به شمار می‌رود.

۲-۵- برگزاری کلاس‌های آموزشی برای والدین

یکی دیگر از راهکارهایی که می‌توان با توسل به آن امید داشت که بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی کاهش یابد، آموزش و توجیه والدین کودکان است، چرا که اساساً بسیاری از کودکان از منزل به اینترنت متصل می‌شوند و آگاهی والدین و آموزش آنها می‌تواند در نظارت و مدیریت کودکان در استفاده از فضای مجازی کمک شایانی کند که به تبع این نظارت و کنترل، حجم بزه‌دیدگی کودکان به واسطه سن کم آنها، کاهش خواهد یافت. کودکان و نوجوانان سرمایه اصلی هر کشوری محسوب می‌شوند که در رشد و توسعه همه جانبه آینده، نقش به‌سزایی دارند، مساله بزه‌دیدگی این قشر می‌تواند به عنوان یا مانع جدی در راه شکوفایی استعدادها، فردی و توسعه و فردای کشور و یا شهر قلمداد شود از طرفی قریب به اتفاق محققان مسائل بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان بر این نظر توافق دارند که هسته و منشا اصلی بسیاری از مسائل ناهنجار مربوط به کودکان و نوجوانان را باید در خانواده جستجو کرد. در واقع، خانواده با ایفای صحیح وظایف خود می‌تواند از بسیاری از بزه‌دیدگی‌ها پیشگیری کند. برنامه‌های پیشگیری خانواده مدار به علت اهمیت خانواده در رفتار کودکان و نوجوانان می‌تواند باعث کاهش جرائم علیه کودکان در فضای مجازی شود. برنامه‌های خانواده‌مدار موثر در پیشگیری، به پنج دسته تقسیم می‌شود: (۱) ملاقات‌های خانگی (۲) مراقبت‌های روزانه (۳) آموزش والدین (والدینی که دارای فرزندان خردسال می‌باشند) (۴) آموزش خانگی و گروهی والدین (والدینی که فرزندانشان به نسبت بزرگ شده‌اند) (۵) برنامه‌های درمانی جامع و کامل. (Welsh, 2007:19) کاری یو نیز معتقد است که موثرترین این برنامه‌ها عبارتند از: (۱) ملاقات‌های خانگی وقتی طفل در سن پایین است، (۲) برنامه‌های تربیتی در مرحله آمادگی (پیش از مدرسه)، (۳) آموزش والدین. (کاری یو، ۱۳۸۱:۳۵) در هر صورت انتخاب هریک از برنامه‌های معرفی شده به منظور مداخله جهت پیشگیری، بر اساس معیارهایی است که این برنامه‌ها باید مبتنی بر اساس خانواده باشد، عوامل خطر مرتبط با خانواده را مشخص کند، کودکان و نوجوانان مورد هدف در این برنامه‌ها باید به عنوان اشخاصی در نظر گرفته شوند که در معرض بزه‌دیدگی در فضای مجازی هستند. نتایج این برنامه‌ها باید به گونه‌ای باشد که بعد از ارزیابی، در واقع، کاهش عوامل خطر را به علت به کارگیری عوامل حمایتی تصدیق کند. ظرفیت کلاس‌های آموزشی بسیار بیشتر از اقداماتی است که تاکنون صورت

پذیرفته است، در این خصوص آموزش و پرورش، صدا و سیما، وزارت ارشاد اسلامی، پلیس فتا و غیره می‌توانند با استفاده از ظرفیت نخبگان، یاری گرفتن از کارشناسان فضای مجازی، پلیس فتا و غیره نسبت به برگزاری دوره‌های آموزشی جدی‌تر اقدام کند.

۲-۶- تخصیص کلاس آموزشی در مدارس در رابطه با نحوه استفاده از فضای مجازی

همانطور که آموزش و آگاهی والدین برای نظارت و کنترل بر کودکان در عملکرد آنها در فضای مجازی لازم و ضروری است و می‌تواند منجر به کاهش بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی گردد، به همان ترتیب، آموزش کودکان در خصوص چگونگی عملکرد در فضای مجازی و مراقبت‌ها و هشدارها نیز می‌تواند در این خصوص مفید واقع گردد، در این حوزه برگزاری کلاس‌های آموزشی در مدارس می‌تواند راهگشا واقع شود. وزارت آموزش و پرورش به عنوان متولی اصلی آموزش کودکان در کشور، نقشی محوری در آموزش سواد مجازی آنها دارد. یکی از اساسی‌ترین راهکارهای مطلوب در زمینه آموزش سواد مجازی، تدوین دروس آموزشی مرتبط با فضای مجازی و گنجاندن آن در برنامه‌های درسی مقطع ابتدایی و بالاتر خواهد بود. آموزش به استفاده درست و محتوایی، آشنا ساختن فراگیران از قوانین و جرائم رایانه‌ای و همچنین مخاطرات و آسیب‌های این فضا، می‌تواند نقش ویژه‌ای در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال در خصوص جرائم اخلاقی فضای مجازی داشته باشد. (زمانیان و میرزایی، ۱۳۹۳: ۸۲) در کنار خانواده و نقش تربیتی والدین، مدرسه به عنوان نهادی هم‌عرض در جامعه‌پذیری و تربیت اطفال می‌تواند نقشی مکمل و علمی‌تر در راستای تعلیم سواد مجازی داشته باشد. مدرسه می‌تواند محیط مناسبی برای اجرای آموزش‌های مختلف در زمینه سواد فضای مجازی چه برای گروه هدف اصلی یعنی کودکان و چه برای والدین و معلمان باشد. وزارت آموزش و پرورش باید با همکاری مرکز ملی فضای مجازی به تألیف دروس مرتبط با آموزش سواد مجازی، جذب مربیان متخصص و آموزش معلمان ناآگاه در راستای فراهم سازی برگزاری کارگاه‌های آموزشی در مدارس زمینه‌های آموزش و مهارت‌افزایی سواد مجازی کودکان بپردازد. مدارس برای اطفال، والدین و معلمان می‌تواند تاثیر بسزایی بر فرآیند یادگیری سواد مجازی داشته باشد.

در مورد نهاد مدرسه به عنوان دومین نهاد جامعه‌پذیری پس از خانواده باید گفت که نیاز به وجود معلمان آگاه و متخصص در فضای مجازی برای آموزش سواد مجازی به کودکان امری اجتناب‌ناپذیر هست که وزارت آموزش و پرورش باید با استفاده از ظرفیت آموزشی خود آن را بیش از پیش محقق سازد. آموزش سواد مجازی والدین و معلمان، مستلزم برنامه‌های آموزشی گوناگونی هست و نیاز به توجه و برنامه‌ریزی جهادی از سوی مسئولین ذیربط دارد؛ در واقع همانند نهضت سوادآموزی که در اوایل انقلاب جمهوری اسلامی ایران به دستور امام خمینی (ره) جهت افزایش سطح سواد مردم تشکیل شده، در زمینه آموزش سواد مجازی نیاز به چنین حرکتی خواهیم داشت. در این راستا باید برنامه‌های آموزشی و دوره‌های مهارت‌افزایی توسط نهادهای مختلف برای والدین و معلمان برگزار شود و همچنین سامانه‌های آموزش از راه

دور همانند سامانه‌های پیامکی و سایت‌های اینترنتی ایجاد گردد. (نوربخش، ۱۳۸۸:۱۱) متولی این امر باید وزارت آموزش و پرورش در کشور باشد تا با سیاست‌گذاری واحد و حذف نهادهای موازی، روند یکپارچه‌ای در این زمینه برقرار گردد.

یکی از اقدامات تاثیرگذار پلیس برای پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی، برگزاری کلاس‌های آموزشی است. برگزاری کلاس‌ها به دلیل این که باعث می‌شود که کودکان شیوه‌های مقابله با جرایم را یاد بگیرند نقش مهمی در حمایت از بزه‌دیدگی آنان خواهند داشت. بدین منظور پلیس با مطالعات کارشناسانه خود و این که در مناطق مختلف، چه جرایمی شایع می‌باشد، از طریق برگزاری کلاسهای آموزشی مطالب مهم راجع به خارج شدن از آن شرایط مخاطره‌آمیز را ارائه دهد.

برای مثال از جمله فعالیت‌های پلیس ویژه کودکان و نوجوانان اتریش مبتنی بر اقدام‌ها و برنامه‌های مدرسه محور بر این پایه استوار است که کارکنان متخصص پلیس کودکان و نوجوانان با همکاری اولیای مدارس، اقدام به برگزاری کلاسهای آموزشی به میزان هشت ساعت در هفته می‌نمایند تا از طریق آموزش شیوه‌های خود مراقبتی از بزه‌دیدگی کودکان پیشگیری کنند. علاوه بر این، افسران پلیس با لباس شخصی در مدرسه، بین کودکان و نوجوانان رفت و آمد کرده و از طریق مشاهده رفتار آنان، اطلاعات قابل توجهی را کسب و در راستای کار و آموزش‌های خود از آن استفاده می‌کنند و هر ساله نیز گزارشی از روند عملکرد خویش به رئیس پلیس ارائه می‌دهند. در این گزارش، تجربیات و یافته‌های شخصی این افسران منعکس می‌شود. این مأموران با ایجاد حس اعتماد در کودکان و نوجوانان، به آنها نزدیک شده و از این شرایط، برای آموزش بهتر استفاده می‌کنند. (فتح الهی، ۱۳۸۸:۳۳۵) در کشور کانادا، پلیس سوار سلطنتی برای توجه به دو مسئله مهم پیشگیری از جرم و حمایت از قربانیان جرایم مختلف و به منظور پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان، تشکیلات خاصی را تحت عنوان «اداره پیشگیری از جرم و امور قربانیان» راه‌اندازی نموده است. این اداره برای تحقق اهداف خود، علاوه بر تعامل با دستگاه قضائی و سازمان‌های دولتی، با نهادهای اجتماعی و مردمی نیز همکاری تنگاتنگی دارد. به دلیل همین تعاملات سازنده، پلیس سوار کانادا توانسته است در دو دهه اخیر، حدود دویست برنامه ویژه پیشگیری از وقوع جرایم را طراحی و اجرا نماید. (وروایی، ۱۳۸۴:۱۷۷) یکی از این برنامه‌ها، پروژهای است که در آن پلیس ویژه کودکان و نوجوانان کانادا، برای پیشگیری در محیط داخلی و خارجی مدارس، برنامه ویژه‌ای را طراحی و اجرا نموده است. در این برنامه، پلیس با برگزاری جلسات سخنرانی برای مسئولان و کارکنان مدارس و جلب همکاری ایشان، با اتخاذ تدابیر پیشگیرانه مناسب، اقدام به برگزاری جلسات اطلاع‌رسانی برای دانش آموزان و نمایش فیلم‌های ویدیویی، تئاترها و بازی‌های آموزشی در زمینه شیوه‌های واکنش در مقابله با افراد زورگیر و قلدر و پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان اقدام نموده است. این برنامه در سال ۲۰۰۲ میلادی، در سطح ۱۴۰ دبیرستان در «کبک» کانادا، به صورت موفقیت آمیز اجرا شده است. (Audette, 2003:14)

در آمریکا برنامه «توسعه اجتماعی از طریق پلیس مدارس»، یک اقدام پیشگیرانه کوتاه مدت مبتنی بر مدرسه است که در سال ۱۹۹۸ میلادی در مرکز مطالعه کودکان دانشگاه یال تهیه شده است. در این برنامه، افسران پلیس جامعه محور و روانشناسان بالینی کودکان، جهت برگزاری جلسات هفتگی برای کمک به دانش‌آموزان در معرض خطر، گرد هم می‌آیند. برنامه شامل هشت جلسه ۵۰ دقیقه‌ای آموزش در هفته، به همراه جلسات نظرسنجی پیش از دوره و پس از دوره، مجموعاً به مدت ده جلسه است. این برنامه، در خلال روزهای مدرسه اجرا می‌شود. افسران پلیس، به طور ویژه انتخاب شده و آموزش می‌بینند و در جلسات مشترک با روانشناسان شرکت می‌کنند. (Gillis, 2003:23) در حقیقت در این برنامه، سعی بر آن است تا مدارس واقع در مناطق دارای نرخ بالای جرایم و خشونت، مورد شناسایی قرار گرفته و دانش‌آموزان در معرض خطر آنجا به شرکت در جلسات گروهی که با مشارکت مدرسه، پلیس و اداره خدمات بهداشت روانی تشکیل می‌گردد، دعوت شوند و به ایشان آگاهی‌های لازم درباره عواقب روانی و احساسی ناشی از قرار گرفتن در معرض خشونت و جرایم داده شود. در حین جلسات هفتگی، دانش‌آموزان با مأموران پلیس، تعامل سازنده‌ای برقرار می‌کنند. این روابط صمیمانه، باعث ایجاد گرایش مثبت در دانش‌آموزان نسبت به پلیس می‌شود و در پایان جلسات، نتیجه هر جلسه به مدارس و والدین منعکس شده و دانش‌آموزانی که نیاز به پشتیبانی بیشتری داشته باشند، به سرویس خدمات اجتماعی معرفی می‌شوند. (shaw, 2014:19)

بنابراین با توجه به برنامه‌های انجام گرفته توسط پلیس در تعامل با مدارس در کشورهای اتریش، کانادا، آمریکا مشخص می‌شود که یکی از ظرفیت‌های کنشی پلیسی برای پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی، حضور پلیس در مدرسه و در قالب نقش یکی از اولیای مدرسه می‌باشد تا پلیس بتواند از طریق جلب اعتماد کودکان به آنان در زمینه‌های حمایت از خود در فضای مجازی با تشکیل دوره‌های آموزشی و به شیوه‌هایی که برای کودکان قابل فهم است مانند استفاده از بازی، عروسک گردانی و اعطای هدایا و غیره آموزش‌های لازم را ارائه دهد.

۲-۷- لزوم تعیین رمز عبور

یکی از راهکارهای پیشگیری وضعی برای کاهش آسیب‌دیدگی و بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی، تعیین رمز عبور بر روی کامپیوترها، لبتاپ‌ها و گوشی‌های موبایل از یک سو و یا رمزگذاری برای دسترسی به برخی از سایت‌ها است که در ادامه مزایا و ایرادات و گنجایش این راهکار را مورد نقد و بررسی قرار خواهیم داد. ایجاد رمز عبور می‌تواند از چندین جهت مفید و دارای مزایا باشد، این رمز عبور می‌تواند رمزی باشد که والدین بر روی وسایل الکترونیکی با قابلیت اتصال به اینترنت می‌گذارند، یا ایجاد رمز عبور برای جلوگیری از ورود اشخاص غریبه به شبکه‌های اجتماعی کودکان باشد. همان‌طور که می‌دانیم، محبوب‌ترین شبکه‌های اجتماعی، فیس بوک، توئیتر و اینستاگرام است. همه این شبکه‌های اجتماعی مجهز به تنظیمات شخصی برای مسدود کردن مهمان ناخواسته و حفاظت آنلاین از اطلاعات شخصی هستند. هنگامی که برای کودک حساب شخصی ایجاد می‌شود، باید او را راهنمایی کرد و نحوه استفاده درست و همچنین چگونگی پیشگیری

از خطرهای احتمالی را به او آموزش داد و کمک کرد رمز عبور ایمنی را انتخاب کند و با هیچ‌کسی غیر از والدین آن را به اشتراک نگذارد.

بخش دیگری از رمزگذاری مربوط به رمز گذاری اطلاعات والدین در ابزار و وسایلی است که کودکان نیز به آن دسترسی دارند، در این خصوص باید اطمینان حاصل کرد که از کامپیوتر به خوبی محافظت می‌شود. بر روی برنامه‌هایی که ممکن است برای کودک مخرب باشند یا بستر بزه‌دیدگی آنها را فراهم کند، باید رمز و پسورد گذاشت. رمزگذاری راهی مناسب جهت حفظ کودک از محتویاتی است که ممکن است برای کودکان مناسب نباشند. با این حال، چنانچه رمزی نیز تعیین می‌شود، حتماً از نحوه بازیابی اطلاعات نسبت به هک شدن رمز، باید اطلاع داشت. این روزها کودکان بیش از آنچه تصور می‌کنیم اطلاعات دارند، بنابراین باید از انواع نرم افزار هک اطلاع داشته و خود را بروز نگاه داشت و اطمینان حاصل کرد که دست کودکان به هیچ کدام از آنها نمی‌رسد. استفاده از فرایند رمزگذاری در همه معانی آن که در قسمت پیشین مورد بحث قرار گرفت، از ظرفیت و گنجایش فراوانی برای مدیریت کودکان و محافظت از آنها در قبال بزه‌دیدگی در فضای مجازی برخوردار است، متهمی باید از نظر قانونگذاری و اجرایی توسط دستگاه‌های دولتی ذیربط جدی گرفته شود. نمونه اقدامات فیسبوک در این خصوص می‌تواند الگوی مناسبی برای نشان دادن ظرفیت و گنجایش رمزگذاری باشد، فیسبوک به عنوان یک شبکه اجتماعی تصمیم گرفته است که از فناوری رمزگذاری سرتاسری این پیام رسان استفاده کند که هدف آن جلوگیری از ورود و دسترسی منحرفان جنسی و افرادی است که دنبال آزار کودکان هستند.

۳- پیشگیری اجتماعی در قبال بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی

راهکارهای مبتنی بر پیشگیری اجتماعی از بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی نیز شامل تکیه بر تدابیری نظیر پیشگیری رشدمدار، خانواده مدار، تدابیر فردمدار، تربیت مدار و جامعه‌مدار و غیره خواهد بود که در ادامه سلسله مراتب مباحث آنها را یک به یک بررسی خواهیم نمود.

۳-۱- پیشگیری رشدمدار در قبال بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی

در پیشگیری رشدمدار در فضای سایبر نهادهای گوناگونی از جمله خانواده و مدرسه نقش دارند که این‌ها نیازمند ارگانی هستند که آموزش و اطلاع‌رسانی‌های لازم را برای آنها انجام دهد که بهترین گزینه برای آن معاونت پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه است. پیشگیری فرهنگی، یک واژه کاملاً تعریف شده در پیشگیری با عنوان پیشگیری رشدمدار است که تعریف و گروه هدفی مشخص دارد و آحاد جامعه زیر هجده سال را شامل می‌شود و از نظر ما زمان طلایی است. در این حوزه به فرآیند اجتماعی شدن و شناسایی افرادی که دارای اختلالات رفتاری و سلوک‌اند و یا در معرض خطر هستند، تحت عنوان پیشگیری رشدمدار رسیدگی می‌شود.

در پیشگیری رشدمدار ما در مدل بومی، آموزش‌های رشدمدار ابتدایی و اولیه را برنامه‌ریزی کردیم. یعنی در حوزه‌های دانش آموزان هم مداخلات اولیه صورت می‌گیرد و هم نگاه پیشگیری رشدمدار با نگاه جرم‌شناسان اعمال می‌شود. برای اجرای پیشگیری‌های رشدمدار معتقدیم قبل از بارداری باید خانواده‌ها تحت آموزش قرار گیرند. در دو سال اول، مداخلات مادر محور طراحی شده است. در مهد و پیش از دبستان، نقش مربی مهد در کنار خانواده پر رنگ است. در سن دبستان هم تمرکز روی معلم قرار دارد. در مقطع سه سال اول دبیرستان، شش تا دوازده سال، کودک از گروه‌های همسال نقش می‌پذیرد. پس هر گروه مداخلات خود را دارد و نسخه‌ای برای همه تجویز نمی‌شود. امید می‌رود

با اجرای پیشگیری رشدمدار بسیاری از آسیب‌های اجتماعی در معرض کودکان از جمله بزهدیدگی در فضای مجازی کاهش یابد، قطعاً این نوع آموزه‌ها که از مهدکودک آغاز شده، در مدارس و دانشگاه‌ها و سایر نهادهای اجتماعی متناسب با فرآیند جامعه‌پذیری فرد تا آخرین ساعات عمرش ادامه پیدا می‌کند، چرا که پیشگیری از وقوع جرم امر مستمر و مداومی است که از لحظه تولد آغاز شده و تا زمان مرگ ادامه دارد. (رهگشا و موسوی، ۱۳۹۶: ۴)

۳-۲- پیشگیری جامعه‌مدار در قبال بزهدیدگی اطفال در فضای مجازی

در واقع کاربران اینترنت همگی از نظر اطلاعات در یک سطح نیستند و اغلب آنهایی که پیش زمینه‌ای در محیط سایبر نداشته‌اند طعمه‌ای مناسب برای سوء استفاده مجرمین این فضا محسوب می‌شوند. کسانی که به تازگی مبادرت به استفاده از اینترنت کرده‌اند، کمتر احتمال می‌رود با حقه‌های رایج آن آشنا باشند. همچنین این افراد، غالباً با تدابیر امنیتی رایج و حفره‌های امنیتی نرم افزارها نیز آشنایی ندارند. (زررخ، ۱۳۹۰: ۱۱۶)

اگر مجرم اینترنتی در مقابلش کاربری را احساس کند که شیوه‌های امنیتی را به طور کامل اعمال کرده و آشنایی نسبتاً مناسبی از اطلاعات رایانه‌ای دارد مطمئناً جذابیت کمتری برایش داشته و از ایجاد ارتباط یا انجام جرم نسبت به او گریزان خواهد بود. افزایش آگاهی در مورد کودکان اهمیت فوق العاده‌ای دارد، و باید برای این امر برنامه ریزی شود. خطرات در هر بخش از جامعه وجود دارد با آموزش دادن خطرات به کودک خود و برداشتن گام‌های مناسب برای حفاظت از آنها کودکان می‌توانند از گنجینه اطلاعاتی که به طور آن لاین موجود است، بهره مند شوند. مرکز ملی اطفال گمشده و مورد استثمار در آمریکا با مطالعه پیرامون قربانی شدن اطفال آن لاین، به تدوین یک استراتژی سه بخشی برای مقابله با این تهدیدات پرداخته است که بخش اول آن که مربوط به آموزش است عبارت از جلوگیری از قربانی شدن اطفال در فضای سایبر از طریق برنامه‌های آموزشی قوی که متوجه اطفال و والدین است. این مرکز با جزوه‌های «ایمنی در اینترنت» و «موس پدهایی» که قواعد سلامتی آن لاین همراه آن است، به میلیون‌ها خانه و کلاس درس راه پیدا کرده است. پیام‌ها برای والدین بر نقش قوی والدین در زندگی اطفالشان و افزایش دانش و آگاهی والدین در مورد کامپیوتر و اینترنت تاکید می‌کند. (حسینی، ۱۳۸۳: ۱۳۱)

۳-۳- به‌کارگیری عوامل حمایتی در قبال بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی

عوامل حمایتی مختلفی برای حمایت از اطفال در معرض خطر در فضای مجازی وجود دارد که هدف آنها پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی و مقابله با آسیب‌های این فضا است. بخشی از این برنامه‌ها مبتنی بر آموزش والدین است، پدر و مادر از نقش بسیار مهم و والایی در زندگی کودک برخوردار می‌باشند، والدین و فرزند، کنش متقابلی بر یکدیگر دارند اما گاه مواردی دیده می‌شود که والدین فاقد مهارت‌های تربیتی می‌باشند و نمی‌توانند شیوه‌های صحیح تربیتی را به‌کارگیرند، به‌نحوی که در اثر سهل‌انگاری، کودک را به سمت‌وسوی بزه‌دیدگی سوق می‌دهند. (Zhan, 2004: 76)

این طیف از برنامه‌ها در حقیقت به‌منظور آموزش والدین در مورد چگونگی استفاده مناسب از تکنیک‌های تأدیب و تربیت، نظارت و کنترل بر رفتار آنها در فضای مجازی و این‌که چگونه می‌توان محدودیت‌های مفید و استواری را در مورد کودکان و نوجوانان برای جلوگیری از بزه‌دیدگی وضع کرد هستند. این برنامه‌ها معمولاً از رویکرد سازمان‌یافته‌ای بهره برده و عمدتاً به‌منظور بهبود روابط خانوادگی و کمک به پدر و مادر در استفاده از تکنیک‌های مناسب تربیت و پرورش کودکان است. (Khodayarifard, 2006: 62)

یکی از برنامه‌های مهم به‌منظور پیشگیری، برنامه ملاقات‌های خانگی است. هدف اصلی برنامه ملاقات‌های خانگی، آموزش والدین به‌منظور بهبود زندگی کودکان از سنین بسیار پایین که معمولاً از بدو تولد و گاهی اوقات در سه‌ماهه پایان بارداری شروع می‌شود. به‌علاوه جلوگیری از زایمان قبل از موعد و ممانعت از به دنیا آمدن نوزاد با وزن کم، ارتقاء سلامت و رشد کودک و آماده کردن وی برای مدرسه و ممانعت از سوءاستفاده و غفلت از کودک، از اهداف دیگر این برنامه است. بازرسین خانواده، معمولاً پرستاران و یا سایر کارشناسان بهداشت و سلامت با زمینه‌های تخصصی گوناگون در حوزه خانواده می‌باشند. نمونه موفق برنامه‌های ملاقات خانگی برنامه المیرا است. (Cario, 2003: 48) برنامه "المیرا" از سال ۱۹۷۰ به بعد در ایالت نیویورک آمریکا به اجرا درآمد. این برنامه یک برنامه مبتنی بر ملاقات‌های خانگی در ارتباط با خانواده‌های نیازمند به اقدامات ویژه، بود. این برنامه بر روی خانواده‌های فقیر و مادرانی که برای اولین بار بود حامله می‌شدند، تمرکز می‌کرد و از ابتدای حاملگی مادر شروع می‌شد و تا هنگامی که کودک به سن دوسالگی می‌رسید ادامه می‌یافت. این برنامه به‌وسیله پرستارانی که موظف بودند از این خانواده‌ها دیدن کنند به عمل می‌آمد. این پرستاران با آموزش والدین، افزایش حمایت خانواده و دوستان و مرتبط کردن خانواده با سایر سرویس‌های خدماتی و بهداشتی سعی در کمک به مادران داشتند، برنامه‌های اینچنینی در خصوص افزایش آگاهی و حمایت از نظر اطلاع‌رسانی خانواده‌ها و مادران در خصوص چگونگی رفتار با فضای مجازی موثر خواهد بود.

۳-۴- تشخیص و تمیز عوامل خطر در قبال بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی

پیشگیری رشدمدار با "شناسایی عوامل خطر" در محیط‌های جامعه‌پذیری نخستین که عبارتند از: خانواده، مدرسه، گروه همسالان و رسانه‌ها و فضای مجازی، سعی در احیای اوضاعی که از لحظه شکل‌گیری جنین تا شکل‌گیری کامل شخصیت مفقود بوده و عاملی برای بزهکاری محسوب می‌شوند، توسط عوامل حمایتی دارد تا از بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی پیشگیری نماید.

در واقع پیشگیری رشدمدار بر این فرض مبتنی است که وجود اختلال در نهادهای جامعه‌پذیری که اشخاص در آن قرار می‌گیرند به شدت کودک را در معرض بزهکاری در آینده قرار می‌دهد. به همین جهت اینگونه از پیشگیری تمرکز خود را بر این نکته قرار داده که با شناسایی عوامل خطر و به کارگیری سازوکارهای حمایتی مناسب در محیط‌های جامعه‌پذیرسازی انسان، کودکان و نوجوانان در معرض خطر را به سوی هم‌نوایی با قواعد اجتماعی سوق دهد و از احتمال وارد شدن فرد در رفتارهای مجرمانه جلوگیری کرده و در نهایت جامعه سالم و امن برای افراد جامعه فراهم سازد. بدین‌سان، پیشگیری رشدمدار با استفاده از نهادهای جامعه‌پذیر کننده، تقویت ساز و کارهای خود کنترلی، برنامه‌های حمایتی فردمدار، خانواده‌مدار، مدرسه‌مدار، گروه همسالان و رسانه‌ها از رهگذر ایجاد تعادل شخصیتی، توانمند سازی یا نظارت بر خانواده‌ها، آموزش و تربیت کودکان، خانواده‌ها، آموزگاران و مسئولان مدرسه‌ها، استفاده از خصیصه‌های مطلوب رسانه‌ها و ... سعی در پیشگیری از جرم دارد.

نتیجه‌گیری:

مجموعه حقوق کیفری در ایران، نسبت به جرایم ارتكابی در فضای مجازی علیه اطفال، تدابیر مخصوصی را پیش‌بینی کرده و تلاش داشته است از سویی با برخورد قهرآمیز و کیفری و از سوی دیگر با اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه وضعی و اجتماعی از جرایم و انحراف‌های معطوف به اطفال در فضای مجازی جلوگیری نماید.

آنطور که نتایج تحقیق نشان می‌دهد، فضای مجازی و دسترسی همگان به آن و رونق گرفتن استفاده از آن میان گروه‌های سنی مختلف از طریق دستگاه رایانه و گوشی‌های موبایل، بستر بروز بسیاری از جرایم را علیه کودکان فراهم نموده است که برخی از آنها عبارتند از هرزه‌نگاری مجازی، سوء استفاده جنسی و پدوفیلی، توریسیم جنسی، قاچاق جنسی، جرایم مالی و حیثیتی، انتشار اطلاعات شخصی کودکان یا خانواده آنها، خرید و مصرف انواع قرص‌ها و مواد مخدر، توهین، مزاحمت و تعرض و غیره که این جرایم به دلیل علل خاصی در فضای مجازی روی می‌دهد.

برای مقابله با این وضعیت، در بخش پیشگیری، از طریق پیشگیری وضعی و اجتماعی نسبت به جلوگیری از بروز جرم در فضای مجازی علیه اطفال اقدام شده است، این اقدامات نظیر کاهش فرصت ارتكاب جرم، نامناسب جلوه دادن شرایط پیش جنایی، تقلیل خطرات از طریق اقدامات امنیتی، پیشگیری رشدمدار، خانواده‌مدار و غیره بوده است. مواردی نظیر

پیش‌بینی سیم کارت مخصوص کودکان و اینترنت مخصوص کودکان و اقدامات پلیس فتا، مثال‌ها قابل ذکر در این حوزه هستند.

نتیجتاً باید گفت به دلیل حساسیت جامعه بر گروه سنی کودک و نوجوان از یک سو و همه‌گیری استفاده از فضای مجازی حتی توسط کودکان از سوی دیگر و بروز جرایم علیه کودکان در فضای مجازی، حقوق کیفری ایران، تلاش کرده است در گام نخست دلایل بروز جرم علیه کودکان در فضای مجازی را تحلیل و بررسی کرده و نسبت به آن علت‌ها با استفاده از تمام ظرفیت خود نسبت به کنش و واکنش کیفری و غیرکیفری دولتی و مردمی اقدام کند، کما اینکه در دهه اخیر در تمامی جوانب پیشرفت قابل توجهی برای پیشگیری از جرم از طریق فضای مجازی علیه اطفال صورت پذیرفته است، هرچند که رشد و سرعت پیشرفت تکنولوژی و تغییر مداوم قالب‌های ارتکاب جرم در فضای مجازی علیه کودکان برخی از راهکارها را ناکام گذاشته است اما به هر روی اقدامات درخوری از سوی سیاست‌های پیشگیری وضعی و اجتماعی انجام پذیرفته است.

در این خصوص می‌توان به ذکر پیشنهادهایی نیز پرداخت، از جمله اینکه امروزه به شدت به این موضوع نیازمندیم که با توسل به مرجع ذیربط از نظر فرهنگ‌سازی و آموزش، نحوه چگونگی برخورد با فضای مجازی و نظارت بر اطفال مورد توجه قرار بگیرند. ساخت برنامه‌های تلوزیونی در این خصوص در کنار جلسات توجیهی پلیس فتا از طریق مدارس در آموزش و پرورش در این خصوص راهگشا خواهد بود. وزارت ارتباطات نیز می‌تواند با همه‌گیر کردن استفاده از سیم کارت کودکان، اینترنت مخصوص کودکان، استفاده از سیاست فیلترینگ و نظایر آن، نقش مهمی در ایمن‌سازی فضای مجازی برای کودکان ایفا نماید.

منابع فارسی

۱. حسینی، بیژن، جرایم اینترنتی علیه اطفال و زمینه‌های جرم‌شناسی آن، تهران، نشر افراز، ۱۳۸۳
۲. رحیمی مقدم، احمد، گزیده‌های اخبار جرایم سایبری، تهران، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸
۳. رهگشا، امیر حسین و موسوی، سید ایمان، پیشگیری رشد مدار از بزهکاری کودکان و نوجوانان در فضای سایبر، نشریه آفاق علوم انسانی، شماره ۱۰، ۱۳۹۶
۴. زررخ، احسان، بزه دیده شناسی سایبری، نشریه مجلس و پژوهش، شماره ۶۴، ۱۳۹۰
۵. زمانیان، مجتبی و میرزایی، داود، نقش برنامه‌های درسی و آموزشی در پیشگیری از جرایم مجازی رایانه‌ای بر اساس SWOT، نشریه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره ۳۰، ۱۳۹۳
۶. ساندرز، جو و کری، پیتر، حقوق رسانه، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶
۷. فتح الهی، سید سیامک، پلیس و شیوه‌های نوین پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان، مجموعه مقالات برگزیده همایش علمی کاربردی پلیس و نظام عدالت برای کودکان و نوجوانان، تهران، نشر حدیث کوثر، ۱۳۸۸
۸. کاری یو، روبر، مداخله روان‌شناختی-اجتماعی زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۳۸۱
۹. کلیو آر، هلن، روانشناسی و پیشگیری از ارتکاب جرم، ترجمه استرکی و ریحانی، فصلنامه دانش انتظامی، تهران، معاونت پیشگیری ناجا، شماره اول، ۱۳۸۰
۱۰. محمد نسل، غلامرضا، پلیس و سیاست پیشگیری از جرم، تهران: انتشارات دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا؛ ۱۳۸۷
۱۱. نجفی ابرندآبادی، علی، جرم شناسی، تهران، نشر آموزش و سنجش، چاپ سوم، ۱۳۸۴
۱۲. نوربخش، یونس، هرزه نگاری اینترنتی در ایران و نقش خانواده در کنترل آن، مقاله ارائه شده در سمینار ملی فضای مجازی، ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی، تهران، ۱۳۸۸
۱۳. وروایی، اکبر، پلیس جامعه محور، معاونت سیاسی سازمان عقیدتی سیاسی ناجا، ۱۳۸۴.

منابع انگلیسی

1. Audette, programme d'Intervention en Milieu scolaire :Une approche pluridisciplinaire pour contrer la violence, le tabac et les drogues a l'ecole , presentation sur la conference international sur la violence dans les ecoles, Quebec May, 2003
2. C .Welsh, Brandon 2007,EVIDENCE-BASED CRIME PREVENTION SCIENTIFIC BASIS, TRENDS, RESULTS AND IMPLICATIONS FOR CANADA, NATIONAL CRIME PREVENTION CENTRE,Published by:National

- Crime Prevention Centre (NCPC)Public Safety CanadaOttawa, Ontario
CanadaResearch, 2007
3. Cario, R. Psychological Intervention Early Socialization To Prevent Criminal Behavior. Translated by AliHussain Najafi Abrandabadi. Legal Research. 7 (7), 2003
 4. Gillis, community Qutreach through police in schools, OVC Bulletin, 2003
 5. Khodayarifard, M. & Parand, M. Family Therapy Approach Based On Cognitive – Behavioral Depression In Adolescents. Psychological Research. 10 (16), 2006
 6. shaw, M, police, schools and crime prevention, A preliminary review of current practice, international center for the prevention of crime, 2004
 7. Zhan, P. Thoughts on Criminal. Translated by Ali Hussain Najafi Abrandabadi. Tehran:Samt, 2004